

POZNAVANJE DEJSTEV IN ZMOTNA PREPRIČANJA O STAREJŠIH: IMPLIKACIJE ZA IZOBRAŽEVANJE IN DELO S STAREJŠIMI

Dr. Maja Zupančič,
Blanka Colnerič,
Martina Horvat

Filozofska fakulteta
Univerze v Ljubljani

POVZETEK

Poznavanje značilnosti psihološkega delovanja starejših je prvi pogoj za razvijanje načinov ohranjanja in izboljšanja njihove kompetentnosti, blagostanja in vključevanja v družbo. V prispevku predstavljamo ugotovitve slovenske raziskave o poznavanju dejstev o staranju in značilnostih starejših oseb pri velikem vzorcu različno starih in različno izobraženih odraslih. Z ravno izobrazbo se poznavanje dejstev o starejših povečuje, mladi na prehodu v odraslost in starostniki pa v primerjavi s posamezniki v zgodnji in srednji odraslosti poznajo nekoliko manj teh dejstev. V splošnem je poznavanje psihološkega vidika staranja, značilnosti starejših in njihovih potencialov za učenje, spreminjanje in delo na razmeroma nizki ravni. Večina odraslih pozna dejstva o telesnem stanju, zdravju in nekaterih posebnostih psihološkega delovanja starejših. Precej razširjena pa so zmotna prepričanja, ki odražajo negativne stereotipe o staranju in starejših osebah, zlasti na področju spoznavnega, oziroma širše, psihosocialnega delovanja starejših. Na tej podlagi menimo, da je za formalno in neformalno izobraževanje pomembno ustrezno informiranje odraslih.

Ključne besede: staranje, pozna starost, zmotna prepričanja, dejstva o starejših, izobraževanje, delo s starejšimi

KNOWLEDGE OF THE FACTS AND MISTAKEN BELIEFS WITH REGARD TO THE ELDERLY: IMPLICATIONS FOR EDUCATION AND WORK WITH THE ELDERLY – ABSTRACT

Knowledge of the characteristics of psychological functioning in the elderly is a precondition for preservation and improvement of their competences, welfare and inclusion in the society. This article presents the findings of the Slovene research study about the knowledge of the facts concerning aging and the characteristics of the elderly, based on an extensive sample of adults of different ages and of different educational backgrounds. Acquaintance with the facts concerning the elderly grows with the level of education; the young during the period of transition into adulthood on the one hand and older people on the other, however, tend to have a lower awareness of the relevant facts. In general, understanding of the psychological aspects of aging, the characteristics of the elderly and their ability to learn, change and work is relatively low. Most adults are familiar with the facts concerning the physical condition, health and some peculiarities of psychological functioning in the elderly. However, mistaken beliefs reflecting negative attitudes to aging and older people are relatively wide-spread, especially with regard to the cognitive, or rather, a wider range of psycho-social functioning of the elderly. Therefore, we believe that both formal and informal education require provision of appropriate information for adults.

Keywords: aging, advanced old age, mistaken beliefs, knowledge of the elderly, education, work with the elderly

V prispevku predstavljamo nekatere ugotovitve slovenske empirične raziskave o poznavanju dejstev o staranju in značilnostih starejših oseb, ki smo jih zbrale na velikem vzorcu različno starih odraslih. Skladno z arbitrarno psihološko delitvijo razvojnih obdobjev starejše osebe (oz. starostnike in starostnice) opredeljujemo kot stare 65 let ali več, razvojno obdobje od 65. leta dalje kot pozno odraslost ali pozno starost (Zupančič, 2004), proces staranja pa v smislu večdimenzionalnih in dinamičnih sprememb na biološki, vedenjski in psihosocialni

ravni, ki vključujejo tako negativne kot pozitivne spremembe v posameznikovi sposobnosti prilagajanja (Baltes in Graf, 1996).

Z gledišča kulture in civilizacije je pozna odraslost kot »množični pojav« precej mlada, čeprav so seveda tudi nekateri posamezniki pred stoletji doživeli pozno starost, kot jo kronološko opredeljujemo danes. Delež starejših oseb v prebivalstvu je v 20. stoletju zelo zrasel, tako je v sodobnih (post)industrijskih družbah že pred 20 leti približno 50 odstotkov ljudi doseglo starost vsaj 75 let (Brock, Guralnik in Brody, 1990).

V Sloveniji je bilo po podatkih Statističnega urada RS v letu 2008 16,4 odstotka prebivalstva starejšega od 65 let, 0,3 odstotka pa celo starejšega od 90 let. Leta 2005 je znašala pričakovana življenjska doba 73 let za moške in 81 let za ženske. Pričakovana življenjska doba pa se še podaljšuje. V obdobju 1995–2005 se je v Evropski uniji podaljšala pričakovana življenjska doba posameznikov obeh spolov, starih 65 let, in sicer v povprečju za 1,3 leta (http://www.stat.si/tema_demografsko_prebivalstvo.asp). V

Osebna in družbena pojmovanja o starosti so negativna.

primerjavi z omenjenimi hitrimi demografskimi spremembami v prebivalstvu in nadaljevanjem gibanja naraščanja deleža starejših prebivalcev pa se družbeni pogledi in pričakovanja posameznikov glede staranja in starejših oseb spreminjajo počasneje. Empirično zbrani podatki kažejo, da so osebna in družbena prepričanja o pozni starosti na splošno negativna, večina ljudi pojmuje pozno odraslost le kot obdobje upadanja življenjske moči in povečanja ranljivosti na vseh področjih posameznikovega delovanja (Baltes in Graf, 1996; Butler, 2005; Hillier in Barrow, 2007). Negativna pojmovanja pozne starosti vključujejo tudi klasične

Stereotipi so vrsta zmotnih družbenih prepričanj.

opredelitve staranja v biološki in medicinski znanosti (Shock, 1977): staranje je obdobje v življenjskem poteku, ko biološki sistemi izgubljajo svojo učinkovitost in funkcionalnost, prilagodljivost posameznika pa upada v širokem razponu njegovega delovanja, zato postaja vse bolj ranljiv. Pomanjkljivost take opredelitve je v tem, da govori samo o upadu in primanjkljajih, kar morda preprečuje odkrivanje posameznikovih potencialov za »rast« na katerikoli področju njegovega delovanja (Baltes in Graf, 1996).

V družboslovnih znanostih opisani enodimenzionalni biološki pogled na staranje in pozno starost vse bolj nadomešča večdimenzionalno, dinamično, manj omejeno pojmovanje. Obstaja

namreč vrsta empiričnih podatkov (npr. Baltes in Mayer, 1999; Schaie, 2005), ki zavračajo omejevanje na proces upada, nepovratnost in odpornost proti »intervenciji« (npr. izobraževanju, učenju v vsakdanjem življenju, terapiji, urjenju). Tako je na eni strani za biologijo staranja značilno napredovano slabljenje človekovega telesa (ni pa vsako poslabšanje nujno nepovratno). Na drugi strani pa lahko človeška kultura in posameznikovo vedenje ustvarita pogoje, v katerih se odvijajo napredne psihološke spremembe *kljub* biološkemu upadu ali celo *zaradi* povečanja bioloških omejitev. Prav izguba ali upad lahko spodbudita razvoj novih (prilagojenih) oblik posameznikovega delovanja. Ko biološko stanje v pozni starosti postaja vse manj optimalno, posamezniki pogosteje in bolj intenzivno vlagajo svoj trud v uravnavanje vedenja in poskušajo z različnimi vedenjskimi strategijami nadomestiti s starostjo povezane biološke primanjkljaje. Tako razvijajo širok spekter novih oblik vedenja (Baltes in Graf, 1996; Marsiske, Lang, Baltes in Baltes, 1995).

ZMOTNA DRUŽBENA PREPRIČANJA ALI STEREOTIPI O STARANJU IN STAREJŠIH OSEBAH

Stereotipi so specifična vrsta zmotnih družbenih prepričanj o značilnostih in vedenju posameznih družbenih skupin. Gre torej za prepričanja, ki niso skladna z dejstvi, močno pa vplivajo na vedenje. Razmeroma pogosto se aktivirajo spontano in nezavedno ter sooblikujejo posameznikove sodbe o drugih in usmerjajo njegove odzive nanje (Cavanaugh in Blanchard-Fields, 2006; Hillier in Barrow, 2007). Vsi ljudje imajo določene stereotipe o skupinah ljudi in na tej podlagi oblikujejo svoja pričakovanja o vedenju pripadnikov teh skupin, recimo starejših oseb, v določenih situacijah; na primer »Starejši bodo pesimistično naravnani«, »Starejši se ne bodoanimali za nič novega«. Taka pričakovanja nadalje vplivajo na: (a) zaznavanje, ki postane selektivno (ljudje

zaznajo tisto, kar pričakujejo, da bodo zaznali, in zanemarijo tisto, česar ne pričakujejo; selektivne zaznave pa naprej podpirajo stereotype; tako denimo opazimo le stare voznike, ki vozijo slabo, ne pa tudi mladih slabih voznikov in starejših, ki učinkovito upravljajo vozilo in se ustrezno vedejo v cestnem prometu); (b) razlago novih informacij; posameznike ta prepričanja vodijo pri procesiranju informacij, ko se vključijo v socialne interakcije, pri razlagi vedenja drugih in usmerjanju lastnega vedenja do njih (Cuddy in Fiske, 2002). Poglejmo primer: na podlagi stereotipa, da so starejši »nekompetentni, težko razumejo povedano, počasi razmišljajo, slabo slišijo, delujejo na intelektualni ravni otroka«, mlajši posamezniki pogosto uporabljajo pokroviteljski govor v interakciji s starejšimi (govor opazno upočasnijo, uporabljajo otroški besednjak, dramatično poudarjajo besede).

Negativni stereotipi o staranju, pozni starosti in starejših odvrtačo pozornost družbe in posameznikov od zadovoljnih, družabnih, uspešnih, dejavnih in kompetentnih starostnikov, zavirajo izražanje potencialov pri starejših, neugodno vplivajo na njihovo samospoštovanje in spodbujajo doživljanje družbene odtujenosti (Hillier in Barrow, 2007; Hummert, 1999). Tudi ugodne izkušnje v pozni starosti na splošno ne ublažijo bistveno negativnih stereotipov, ki so jih posamezniki privzeli v mladosti. Še več, ti stereotipi v pozni starosti vplivajo na zaznavanje

nje lastnega staranja in delujejo kot samoursničujoče se prerokbe (Levy, 2008). Poleg tega tudi pri mlajših posameznikih krepijo strah pred staranjem (npr. stereotip »s starostjo ljudje postajajo zgrbljeni, godrnjavi, neuporabni, so zavrnjeni, sami, vrnejo se v otroštvo«), pri različno starih odraslih pa se strah pred staranjem (npr. »Bojim se, da bom osamljen, ko bom star«, »Ko bom star, mislim, da me ljudje sploh ne bodo opazili«) negativno povezuje s subjektivnim blagostanjem (pregled v: Hillier in Barrow, 2007). Poznavanje psiholoških značilnosti (dejstev) o obdobju pozne odraslosti in uporaba ustreznih komunikacijskih spretnosti pri stikih s starejšimi (neustrezni so npr. pokroviteljsko vedenje, otroški govor, pretirano poenostavljanje) pripomorejo k razvoju pozitivnih stališč o staranju in starosti ter k primernemu vedenju posameznikov, ki delajo s starostniki (Intrieri, Kelly, Brown in Castilla, 1993).

V nadaljevanju želimo prikazati, kakšna so prepričanja o staranju, pozni starosti in starejših osebah med različno starimi slovenskimi odraslimi (na prehodu v odraslost, v zgodnji, srednji in pozni odraslosti) v primerjavi z empirično ugotovljenimi dejstvi. Katera posamezna prepričanja so najbolj pravilna in katera najbolj zmotna? Kakšno je poznavanje dejstev, ki smo ga s primerljivim merskim pripomočkom ugotavljale pri Slovencih, v primerjavi s tujimi rezultati? Ali se v poznavanju dejstev med seboj

Stereotipi o starejših osebah sicer niso nujno le negativni niti niso vedno negativni v svojih učinkih. Res pa je, da pri ljudeh zelo pogosto spodbujajo vedenje, s katerim podcenjujejo potencial starejše osebe (ali oseb), ki jo opazujejo ali s katero komunicirajo (Cavanaugh in Blanchard-Fields, 2006). V sodobnih zahodnih družbah so med negativnimi stereotipi najbolj razširjeni tisti, ki se nanašajo na spoznavno delovanje starejših (Hillier in Barrow, 2007). Po psihološki vsebini je stereotype o starejših v posamezne sklope razvrstila M. L. Hummert (1999), in sicer: (1) *spoznavna prizadetost* – starejši so nekompetentni, počasi razmišljajo, so miselno togi, ne želijo in tudi ne morejo se ničesar več naučiti; (2) *potrto* – starejši so zaskrbljeni, potrti, obupani; (3) *socialna odmaknjenost* – starejši so tihi, plašni, osamljeni in prezrti od drugih; (4) *zlovoljnost* – starejši so razdražljivi, trmoglavni, zahtevni, zagrenjeni in polni predsodkov. Med pozitivnimi stereotipi o starejših pa avtorica navaja *zlata leta* (aktivnost, kompetentnost, družabnost, raznolika zanimanja) in *popolni stari starši* (prijaznost, razumevanje, naklonjenost, velikodušnost). Glede pojavljanja stereotipov o starejših med različno starimi skupinami odraslih pa so ugotovitve raziskovalcev nedosledne (pregled v: Cavanaugh in Blanchard-Fields, 2006).

razlikujejo moški in ženske ter različno stari in različno izobraženi odrasli? S prikazom rezultatov želimo: (a) poudariti nekatere vsebine, ki bi jim bilo treba v procesu izobraževanja različno starih posameznikov nameniti ustrezno posebno pozornost, (b) prepoznati skupine odraslih, ki bi največ pridobile z izobraževanjem o staranju in pozni starosti, (c) poudariti nekatere razvojnopsihološke ugotovitve, ki bi jih bilo primerno upoštevati pri izobraževanju starejših oseb in odraslih, ki se izobražujejo za delo s starejšimi.

OPIS METODE

Vzorec udeležencev

V raziskavo je bilo vključenih 811 odraslih (42,8 odstotka moških), ki so izpolnili vprašalnik *Prepričanja o starostnikih*. Udeleženci so bili iz različnih slovenskih krajev in so bili stari od 18 do 89 let ($M = 43,8$ leta; $SD = 20,65$ leta). Pri statistični obdelavi podatkov smo jih razvrstili v štiri starostne skupine: (1) prehod v odraslost, tj. starost od 18 do 24 let (28,1 odstotka posameznikov v vzorcu), (2) zgodnja odraslost, tj. od 25 do 44 let (24 odstotkov), (3) srednja odraslost, tj. od 45 do 64 let (23,6 odstotka) in (4) pozna odraslost, tj. starost 65 let ali več (24,3 odstotka). V Tabeli 1 je prikazana struktura vzorca po stopnji izobrazbe.

Tabela 1: Struktura vzorca udeležencev po stopnji izobrazbe

Stopnja izobrazbe	N	%
OŠ ali manj	43	5,3
Poklicna šola	60	7,4
Srednja šola	149	18,4
Študent	216	26,6
Višja šola	87	10,7
Visoka šola	57	7,0
Univerzitetna izobrazba	120	14,8
Magisterij	14	1,7
Doktorat	13	1,6
Skupaj znanih podatkov	759	93,6
Ni podatka	52	6,4
Skupaj	811	100,0

Opomba: N = število udeležencev.

Zaradi majhnega deleža posameznikov v nekaterih natančno opredeljenih izobrazbenih skupinah (glej Tabelo 1) smo pri statistični obdelavi podatkov udeležence glede na stopnjo izobrazbe združile v pet skupin. Tako so prvo skupino sestavljali posamezniki z OŠ ali manj in poklicno šolo (12,7 odstotka), drugo skupino posamezniki s štiriletno srednjo šolo (18,4 odstotka), tretjo skupino študenti (26,6 odstotka), četrto skupino tisti s končano višjo in visoko šolo (17,7 odstotka) in peto skupino osebe z univerzitetno izobrazbo, magisterijem in doktoratom (18,1 odstotka).

Merski pripomoček

Vprašalnik *Prepričanja o starostnikih* vključuje 58 trditev, na katere udeleženci odgovarjajo z *da* ali *ne* v skladu s svojim prepričanjem o pravilnosti trditve. Izbrale smo jih iz več podobnih pripomočkov, in sicer 50 trditev iz *The Facts on Aging Quiz* (Palmore, 1988): Part 1 in Part 2 (FAQ1 in FAQ2), *The Facts on Aging and Mental Health Quiz* (FAMHQ), *Psychological Facts on Aging Quiz* (PFAQ), osem trditev pa smo oblikovale na podlagi ugotovitev berlinske študije o staranju (Baltes in Mayer, 1999). Vprašalnike FAQ raziskovalci in strokovnjaki na področju izobraževanja v svetu najpogosteje uporabljajo pri študijskem procesu ali v okviru delavnic s ciljem spodbujanja razprave ob ugotavljanju zmotnih prepričanj pri udeležencih. Temu sledi predstavitev dejstev o staranju in pozni starosti. Podobno so FAQ uporabni kot pripomočki, s pomočjo katerih učitelji ali vodje delavnic predhodno prepoznajo pogosta zmotna prepričanja pri ciljnih udeležencih. Na tej podlagi načrtujejo pripravo vsebine svoje predstavitve z ustreznimi poudarki. S FAQ pogosto merimo tudi učne učinke pri udeležencih različnih oblik izobraževanja (tečaja, delavnice, posveta, niza predavanj) in primerjamo poznavanje dejstev med različnimi skupinami posameznikov, da bi ugotovili, katere skupine »potrebujejo« največ ustreznih informacij.

Pri točkovanju vprašalnika smo upoštevale 53 trditve, ki odražajo tudi stanje v Sloveniji. Vse trditve se nanašajo na posameznikovo poznavanje dejstev o staranju in značilnostih starostnikov: 32 trditve lahko uvrstimo na psihološko področje (psihomotorične sposobnosti, intelektualno delovanje, socialni stiki, osebnost, psihopatologija), devet na telesno in zdravstveno, šest na socialnoekonomsko, dve na demografsko in štiri na področje delovne kompetentnosti. Skupni rezultat posameznika, ki je v celoti izpolnil vprašalnik, je tako vsota pravih odgovorov pri 53 trditvah. Udeleženci so izpolnjevali merski pripomoček individualno ob navzočnosti izurjenega testatorja, ki so ga lahko ob nepoznavanju posameznega izraza ali pomena trditve vprašali za pojasnilo.

REZULTATI IN RAZPRAVA

Skupni rezultat

Skupni rezultat posameznika je število pravih odgovorov ($max = 53$ točk), izraženo v odstotkih. Ugotovile smo, da poročevalci v povprečju pravilno odgovorijo na približno dve tretjini zastavljenih trditve ($M = 66,24$ odstotka; $SD = 10,84$ odstotka). Torej poznavanje dejstev o staranju in starejših osebah med odraslimi v Sloveniji (ob tem, da je imelo 87,3 odstotka udeležencev zaključeno vsaj štiriletno srednjo šolo) ni na visoki ravni. »Povprečna oseba« pravilno odgovori na več kot polovico trditve, vendar pri tem verjetnost pravih odgovorov znaša 50 odstotkov le po naključju. To pomeni, da je poznavanje dejstev po obsegu nekoliko večje od obsega zmotnih prepričanj (na področjih, ki jih zajema uporabljeni vprašalnik). Na tej podlagi ocenjujemo, da splošna raven poznavanja staranja, najbolj temeljnega procesa, ki zadeva vsakega posameznika in družbeno skupino, med odraslimi ni ustrezna, kar ima seveda pomembne posledice za izobraževanje odraslih.

V nadaljevanju smo primerjale skupni rezultat anketirancev glede na njihov spol, starostno skupino in stopnjo izobrazbe. Med spoloma se

razlike glede poznavanja dejstev o staranju in starejših osebah niti pri skupnem rezultatu ($t = -0,487$; $df = 759$; $p > ,05$) niti pri posameznih trditvah niso pokazale kot statistično pomembne. Poznavanje dejstev o starejših pa se razlikuje glede na starost in izobrazbo udeležencev, kar velja upoštevati pri načrtovanju izobraževanja ciljnih skupin. Različno stari odrasli se statistično pomembno razlikujejo v številu zmotnih prepričanj o staranju, pozni starosti in starejših osebah ($\chi^2 = 13,5$, $df = 3$, $p < ,01$). Odgovori starostnikov (64,36 odstotka pravih odgovorov) in najmlajših udeležencev (65,84 odstotka) so v povprečju nekoliko manj skladni z dejstvi, medtem ko mladi odrasli (68,13 odstotka) in srednjeletniki (66,69 odstotka) poznajo nekoliko več dejstev z obravnavanega področja. Razlike v poznavanju dejstev o staranju in starejših osebah pa so še nekoliko večje med različno izobraženimi posamezniki (glej Tabela 2). Na splošno se z ravno izobrazbo delež pravih odgovorov povečuje.

Tabela 2: Prikaz povprečnih deležev pravih odgovorov glede na izobrazbo udeležencev

Stopnja izobrazbe	M (v %)	SD (v %)
Osnovna šola ali manj	57,02	10,52
Poklicna	58,63	9,64
Študenti	66,22	9,37
Srednja	63,04	10,11
Višja	67,50	9,76
Visoka	70,75	10,58
Univerzitetna izobrazba	71,45	10,94
Magisterij	73,18	10,96
Doktorat	78,73	8,40
SKUPNO	66,24	10,84

Opombe: M = aritmetična sredina, SD = standardni odklon.

Udeleženci, ki smo jih glede na stopnjo izobrazbe združile v pet skupin, se pomembno razlikujejo v skupnem rezultatu ($F(4, 712) = 33,10$, $p < ,001$). Natančnejši preizkus parnih primerjav (upoštevale smo Bonferonnijev popravek) je pokazal naslednje:

(a) poročevalci z najnižjo stopnjo izobrazbe (poklicna šola ali manj) imajo značilno

- več zmotnih prepričanj o starejših kot tisti s štiriletno srednjo šolo ($p < ,05$), študenti, udeleženci z višjo oz. visoko šolo in univerzitetno izobrazbo ali več (vse $p < ,001$);
- (b) poročevalci s srednješolsko izobrazbo imajo značilno več zmotnih prepričanj o starejših kot študenti ($p < ,05$), udeleženci z višjo oz. visoko šolo in univerzitetno izobrazbo ali več (vse $p < ,001$);
- (c) poročevalci z univerzitetno izobrazbo ali več imajo manj zmotnih prepričanj o starejših kot posamezniki z višjo in visoko izobrazbo ($p < ,05$), študenti, ljudje s štiriletno srednješolsko in nizko izobrazbo (vsi $p < ,001$).

Rezultate smo okvirno primerjale z znanimi podatki iz ZDA, Kanade in Avstralije (pregled v: Palmore 1988, 1998). Seveda ne zato, ker bi podatki iz teh dežel pomenili kakršnokoli zeleno normo, temveč zato, ker so bili pridobljeni z enakim merskim pripomočkom. Pri primerjavah smo upoštevale tudi dejstvo, da se je sedem točkovanih trditvev med deželami razlikovalo. Glede poznavanja dejstev o staranju in starostnikih pri udeležencih z nižjo izobrazbo (OŠ, poklicna šola) in štiriletno srednjo šolo so slovenski rezultati podobni tujim in kažejo na pomanjkljivo poznavanje obravnavanega področja pri odraslih. Čeprav se z naraščanjem stopnje izobrazbe poznavanje dejstev povečuje oz. se zmanjšuje število zmotnih prepričanj med odraslimi v različnih deželah, delež zmotnih prepričanj ostaja precejšen tudi med višje izobraženimi. Med Slovenci je ta delež malenkost manjši (približno 31 odstotkov za višjo oz. visoko šolo, 34 odstotkov za študente in 28

odstotkov za univerzitetne diplomante), kot kažejo tuji rezultati udeležencev primerljive ravni izobrazbe (36 odstotkov višja oz. visoka šola, 32 odstotkov študenti in univerzitetni diplomanti skupaj; pregled v: Palmore, 1988, 1998).

POZNAVANJE POSAMEZNIH DEJSTEV

Na tem mestu prikazujemo najpogostejše pravilne odgovore udeležencev. V slikah izpostavljamo odgovore pri trditvah, ki imajo posebno pomembno vlogo v izobraževanju starejših in odraslih, ki se izobražujejo za delo z razmeroma zdravimi starejšimi osebami. Pri teh trditvah smo preverile tudi morebitne razlike v odgovorih udeležencev glede na njihovo starost in izobrazbo.

Velika večina odraslih *pozna* dejstva o telesnem stanju in zdravju starejših, in sicer da:

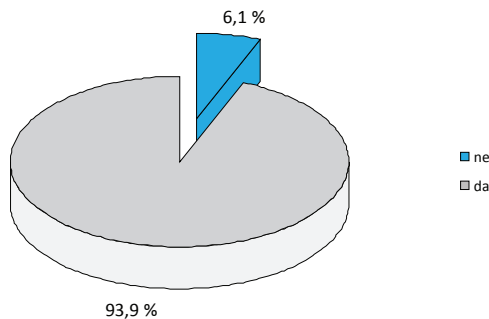
- (a) *sposobnost zaznavanja s petimi čuti pri starejših oslabi* (93,7 odstotka pravih odgovorov);
- (b) *telesna moč upade* (95,7 odstotka);
- (c) *nekoliko upade telesna višina* (95,2 odstotka);
- (č) *moški in ženske v povprečju ne živijo enako dolgo* (94,3 odstotka);
- (d) *imajo starejši v primerjavi z mlajšimi odraslimi več kroničnih bolezni, ki omejujejo njihove dejavnosti* (92,5 odstotka).

V povezavi z upadom telesnega delovanja starejših velika večina udeležencev pozna nekatera dejstva o psihološkem delovanju starejših, predvsem o starostnih spremembah na spoznavnem

Na podlagi navedenega menimo, da bi bilo na vseh ravneh izobraževanja ustrezno vsaj del učnih vsebin nameniti spoznavanju staranja in pozne odraslosti, npr. že v osnovni šoli pri predmetih biologija in državljanska vzgoja, na srednješolski ravni npr. pri predmetih biologija, sociologija, psihologija, pri univerzitetnem študiju npr. v okviru andragoško-pedagoških predmetov, drugih družboslovnih ali biomedicinskih predmetov. Prav tako je pomembno opozoriti na razširjena zmotna prepričanja o razvojnem obdobju in značilnostih starejših oseb (oz. jih ovreči s predstavitvijo dejstev) v kontekstu izobraževanja na univerzah za tretje življenjsko obdobje, na različnih tečajih (npr. računalniškega opismenjevanja za starejše), delavnicah ali pri podobnih oblikah dela s starejšimi in z osebami, ki se pripravljajo na upokožitev, ter pri usposabljanju kadrov za delo s starejšimi.

področju (rezultati so prikazani na slikah od 1 do 3); 93,8 odstotka udeležencev poleg tega pravilno navaja, da *se socialno dejavnejši posamezniki tudi v pozni starosti bolj vključujejo v socialno življenje kot socialno manj dejavne osebe*.

Slika 1: Starejši v primerjavi z mlajšimi porabijo več časa, da se naučijo česa novega

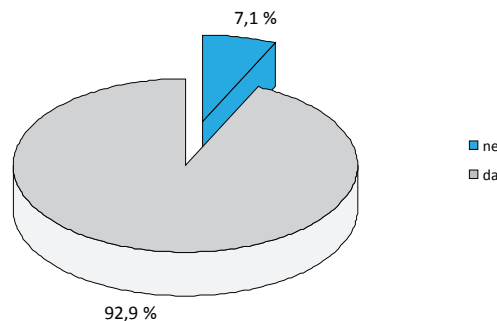

Razlike v številu pravih odgovorov niso pomembne niti med starostnimi skupinami ($x^2 = 6,28$; $df = 3$; $p > ,05$) niti med različno izobraženimi skupinami ($x^2 = 4,18$; $df = 4$; $p > ,05$). Večina starejših navadno porabi več časa za učenje novega v primerjavi s časom, ki so ga porabili, ko so bili mlajši, in v primerjavi z mlajšimi posamezniki drugih generacij. Vendar pa lahko velik del teh starostnih razlik pojasnimo z drugimi dejavniki, npr. slabim zdravstvenim stanjem, nizko motivacijo, neustreznim slogom učenja, odsotnostjo uporabe strategij pomnjenja, pomanjkanjem vaje, slabo zaznano samoučinkovitostjo pri učenju, ki je največkrat neposredno povezana z negativnimi stereotipi o staranju (pregled v: Cavanaugh in Blanchard-Fields, 2006). Če upoštevamo te dejavnike, kronološka starost ne pojasni nujno pomembnega deleža razlik v sposobnosti učenja (Palmore, 1988, 1998).

V pogostosti pravih odgovorov med starostnimi skupinami udeležencev ($x^2 = 2,39$; $df = 3$; $p > ,05$) ni pomembnih razlik, prav tako ne med različno izobraženimi skupinami odraslih ($x^2 = ,19$; $df = 4$; $p > ,05$).

Iz srednje v pozno odraslost na splošno upadajo delovni in dolgotrajni spomin za nedavne

Slika 2: Spomin se s starostjo poslabšuje

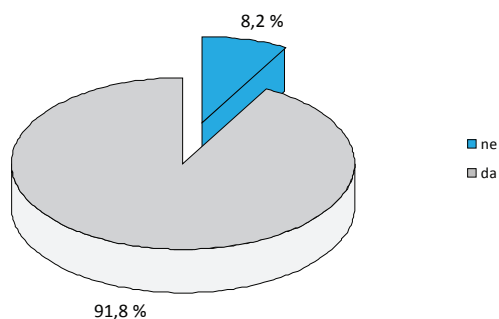

dogodke ter prospektivni spomin, medtem ko senzorni in dolgotrajni spomin za oddaljene dogodke ostajata razmeroma neokrnjena. Prav tako ostaja dobro ohranjeno prepoznavanje, medtem ko spominski priklic s starostjo upada. Starejši navedene upade bolj ali manj uspešno uravnotežijo s posebnimi vedenjskimi strategijami: s selekcijo (načrtno izbirajo podatke, ki si jih želijo zapomniti), optimizacijo (ponavljajo tisto, kar si želijo zapomniti) in kompenzacijo (uporabljajo zunanjo oporo, npr. opomnike, zapiske) (pregled v: Cavanaugh in Blanchard-Fields, 2006; Zupančič, 2001a). V zvezi s starostnim upadom spomina je pomembno upoštevati tudi velikost negativne povezave spominske sposobnosti s starostjo in starostni razpon, v katerem se pojavlja. Rezultati obsežne in reprezentativne berlinske študije staranja (Baltes in Mayer, 1999) kažejo, da v povprečju (spominjanje nesmiselnega in smiselnega materiala) s starostjo med 70. in 103. letom pojasnimo približno 25 odstotkov razlik v kratkotrajnem spominskem priklicu. Upad ponazarjajo naslednji primeri: (a) s seznama osmih parov besed se 35 odstotkov posameznikov, starih 90 let in več, ni spomnilo nobenega para besed v primerjavi z devetimi odstotki oseb, starih med 70 in 79 let; (b) pri spominjanju smiselnega besedila so si starejši na splošno dobro zapomnili pomembne informacije, manj pa podrobnosti zgodbe, ki so jo poslušali. Starostne razlike so bile večje pri

odgovorih na vprašanja o podrobnostih kot na vprašanja o osrednjih delih zgodbe.

K starostnemu upadu spomina pri posameznikih v zahodnih družbah pa pomembno pripomore učinek stereotipov. Negativni stereotipi o tem, kako se ljudje spoznavno starajo, ki so jim posamezniki izpostavljeni že v mladosti, postanejo v njihovem kasnejšem življenju samouresničujoče se prerokbe (Levy in Langer, 1994). Avtorici ugotavljata, da je socialnopsihološka sestavina zadrževanja spomina v starosti verjetno še močnejša, kot domnevamo: pojmovanje o sebi, ki vključuje tudi družbena prepričanja o upadu spomina, neposredno vpliva na spominske procese. Prepoznali sta močno povezavo med prepričanji in upadom spomina v pozni odraslosti na podlagi uporabe vrste spominskih preizkusov, pri katerih je sodelovalo šest skupin odraslih: stari in mladi Kitajci, mladi in stari gluhi odrasli v ZDA ter mladi in stari slišči v ZDA. Kitajci in gluhi naj bi bili z manjšo verjetnostjo izpostavljeni negativnim stereotipom o staranju (posledično naj bi te stereotipe tudi z manjšo verjetnostjo sprejeli) od sliščih. Ne glede na kulturo so imeli mladi podobne rezultate, stari Kitajci in gluhi v ZDA pa so dosegli zanesljivo boljše rezultate od starih sliščih ljudi v ZDA. V kontekstu starostnih primerjav so se med seboj najmanj razlikovali mladi in stari Kitajci, ki so poročali tudi o najbolj ugodnih (pozitivnih) predstavah o staranju in pozni starosti.

Slika 3: Starejši se odzivajo počasneje kot mlajši

AS 2/2010

Odgovori posameznikov v različnih starostnih ($x^2 = ,92$; $df = 3$; $p > ,05$) in izobrazbenih skupinah ($x^2 = 1,81$; $df = 4$; $p > ,05$) se nepomembno razlikujejo.

Čas odzivnosti je dejansko daljši pri veliki večini starejših v primerjavi z mlajšimi in je eden izmed empirično najbolj podprtih dejstev o pozni odraslosti ne glede na to, kakšno vrsto odzivnosti merimo. Vendar pa podaljšani čas odzivnosti pri običajnem psihološkem ali zaznavno-gibalnem preizkusu pomeni del sekunde, kar starejših ne ovira pri izvajanju običajnih dejavnosti (Palmore, 1988, 1998; Zupančič, 2001a). Če pa jih, navadno to nadomestijo z različnimi vedenjskimi strategijami (npr. vozijo počasneje, upoštevajo večjo varnostno razdaljo).

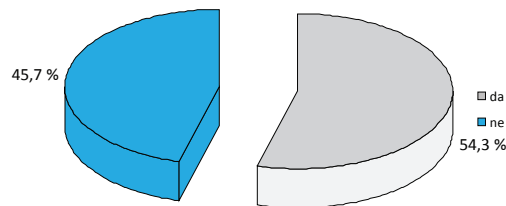
Trditve, na katere udeleženci zelo pogosto odgovarjajo skladno z ugotovljenimi značilnostmi starejših oseb (upad spomina in sposobnosti zaznavanja, počasnejša odzivnost, daljši čas za učenje novega), je sicer primerno poudariti pri izobraževanju odraslih in jih upoštevati pri delu s starejšimi. Vendar je pri tem treba imeti v mislih tudi velike medosebne razlike v značilnostih starejših, nagnjenost k podcenjevanju dejanskih in potencialnih sposobnosti starejših (lastni negativni stereotipi, ki se jih velikokrat niti ne zavedamo) ter dejstvo, da so tudi starejši pod vplivom družbenih prepričanj, ki so jim bili (in so jim še) v življenju izpostavljeni, razvili negativne stereotipe o staranju in starosti.

POGOSTA »PRAVILNA« IN ZMOTNA PREPRIČANJA, KI SO POMEMBNA V IZOBRAŽEVANJU ODRASLIH

S slikami od 4 do 10 postavljamo v ospredje razmeroma pogosta »pravilna« in zmotna prepričanja o starejših, ki imajo pomembne implikacije pri izobraževanju starejših oseb oz. pri vzpostavljanju pogojev zanj, pri splošnem izobraževanju odraslih in še posebno pri izobraževanju kadrov za delo s starejšimi. Nanašajo se na psihosocialno stanje starejših oseb,

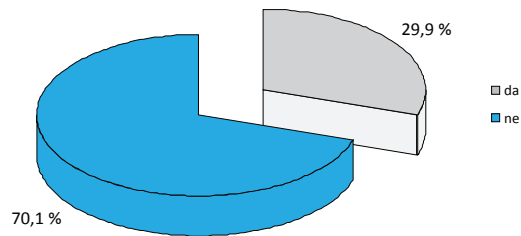
znotraj tega pa zlasti na njihovo spoznavno delovanje.

Slika 4: Večina starostnikov se ni sposobna prilagajati spremembam

Med starostnimi skupinami so razlike statistično pomembne ($x^2 = 14,69$; $df = 3$; $p < ,01$). Najmlajša skupina (prehod v odraslost) najpogosteje meni, da se starejše osebe niso sposobne prilagajati spremembam (64,5 odstotka). Manj je takih udeležencev v skupini zgodnja (50 odstotkov) in srednja odraslost (53,7 odstotka), najmanj pa med starejšimi (47,4 odstotka). Prav tako so razlike pomembne med različnimi izobrazbenimi skupinami ($x^2 = 29,24$; $df = 4$, $p < ,001$). Študenti (64,8 odstotka) najpogosteje menijo, da se starejše osebe niso sposobne prilagajati spremembam, nekoliko manj je takih posameznikov z nižjo izobrazbo (57,8 odstotka) in štiriletno srednjo šolo (61,5 odstotka), najmanj pa je takih posameznikov med višje oz. visoko (42,4 odstotka) in univerzitetno izobraženimi (42,9 odstotka).

Slika 5: Večina starih ljudi je senilnih

Približno dve tretjini udeležencev pravilno navajata, da večina starih ljudi ni senilna. Opazna je statistično pomembna razlika v odstotkih pravih odgovorov med starostnimi skupinami ($x^2 = 23,04$; $df = 3$; $p < ,001$), in sicer posamezniki na prehodu v odraslost (37,9 odstotka) in starostniki (36,4 odstotka) najpogosteje odgovarjajo napačno, manj napačnih odgovorov pa smo zasledile pri mladih odraslih (21,8 odstotka) in srednjeletnikih (21,7 odstotka). Glede tega zmotnega prepričanja se med seboj pomembno razlikujejo tudi različno izobražene skupine odraslih ($x^2 = 37,41$; $df = 4$; $p < ,001$), in sicer najpogosteje napačno odgovarjajo posamezniki z nizko stopnjo izobrazbe (53,9 odstotka), največji delež pravih odgovorov pa dajo udeleženci z višjo oz. visoko (84 odstotkov) in univerzitetno (84,2 odstotka) izobrazbo.

Senilna demenca je psihopatološki sindrom. Tvori ga niz motenj v spoznavnem delovanju posameznika (v večini primerov starejše osebe), ki je imel v predhodnih razvojnih obdobjih nor-

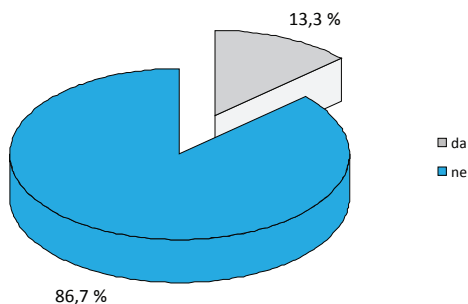
Večina starejših se spreminja, spreminjajo se tudi njihove življenjske okoliščine, ki jih delno spreminjajo sami. V smeri sprememb prevladujočih družbenih prepričanj se spreminjajo celo njihova socialna in politična stališča (Palmore, 1998, 1998). Očitno je, da se starejše osebe prilagajajo na mnoge s starostjo povezane spremembe, npr. upokojitev, vdovstvo, bolezen, selitev, prevzemanje novih socialnih vlog, seveda pa v učinkovitosti prilagajanja obstajajo precejšnje medosebne razlike. Ne glede na te razlike so starejši na splošno sposobni vzdrževati prilagojeno vedenje tudi pri spoprijemanju s čustveno visoko obremenjenimi situacijami, obvladovanju dlje trajajočih zelo stresnih dogodkov oz. ohranijo ali celo povečajo psihološko prožnost v pozno odraslost (Baltes in Mayer, 1999). Starejši sami sebi tudi pripisujejo višjo raven odprtosti (informiranost, zanimanje za nove stvari in izkušnje ter odprtost za stike z drugačnimi kulturami in navadami) v primerjavi z odprtostjo, ki jo starejšim pripisujejo drugi, celo tisti, ki ocenjevane starejše osebe dobro poznajo (Zupančič in Horvat, 2009).

Starejši se učijo novih stvari enako dobro kot mlajši.

mativno razvite spoznavne sposobnosti. Motnje variirajo od zmerno hudih (nesposobnost za samostojno življenje, nesposobnost spominjanja osebnih podatkov, delna dezorientiranost v času in prostoru) do zelo hudih (nesposobnost govorjenja, izguba temeljnih zaznavno-gibalnih spretnosti, inkontinenca). Večina starostnikov, mlajših od 85 let, nikakor

ne kaže znakov demence. Senilno demenco zasledimo pri približno 10 do 15 odstotkih posameznikov, starih več kot 65 let (Palmore, 1988, 1998). Pojavnost začne naraščati po 75. letu, na 15 odstotkov se dvigne okoli 85. leta, na 40 odstotkov pa se prizadetost vsaj na blagi ravni poveča v skupini, starejši od 90 let (Baltes in Mayer, 1999).

Slika 6: Za povprečnega starostnika je skoraj nemogoče, da bi se naučil česa novega

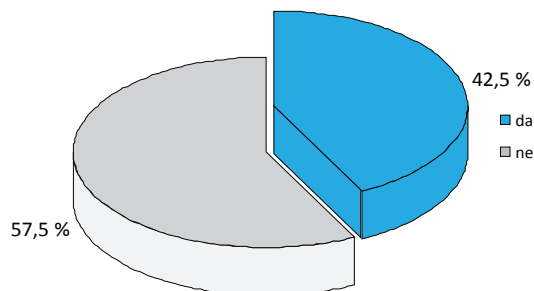

Razlike med skupinami ocenjevalcev glede na stopnjo izobrazbe so statistično pomembne ($\chi^2 = 37,41$; $df = 4$; $p < ,001$), in sicer najpogosteje zmotno odgovarjajo najnižje izobraženi posamezniki (30 odstotkov), največji delež pravilnih odgovorov pa dajo univerzitetno izobraženi posamezniki (7,5 odstotka napačnih odgovorov). Prav tako se delež pravilnih odgovorov pomembno razlikuje glede na starostno skupino udeležencev ($\chi^2 = 8,0$; $df = 3$; $p < ,05$). Starostniki najpogosteje odgovarjajo zmotno (18,5 odstotka), študenti pa najpogosteje pravilno (9,2 odstotka jih je odgovorilo napačno).

AS 2/2010

Velika večina starejših oseb se uči novih stvari celo tako dobro kot mlajši posamezniki, če imajo za to na voljo dovolj priložnosti, časa in motivacije. Starejše osebe so sposobne učinkovitega učenja in pridobivanja znanja iz novih izkušenj še v zelo pozno starost (od 85. leta dalje) kljub specifičnim starostnim upadom spominskih in nekaterih intelektualnih sposobnosti. Tudi ta upad lahko z vajo izboljšamo. Raven intelektualnega delovanja posameznikov, pri katerih je opaziti starostni upad, lahko dvignemo na raven pred upadom, prav tako lahko z vajo dvignemo raven intelektualnega delovanja nad obstoječo raven pri tistih, pri katerih starostnega upada ni bilo. Učinek vaje je dolgotrajen, vendar specifičen, tj. izboljšajo se sposobnosti na področju, na katerem so udeleženci vadili oz. s katerim so se ukvarjali (pregled v: Zupančič, 2001a).

Slika 7: Na splošno so si starostniki med seboj zelo podobni

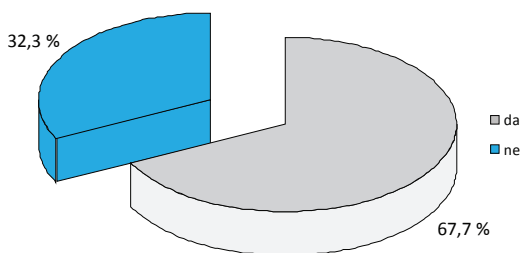

Večina udeležencev opaža medosebne razlike pri starejših osebah. Glede na starostno skupino, ki ji pripadajo poročevalci ($\chi^2 = 15,52$; $df = 3$; $p = ,001$), starejši pogosteje poročajo o veliki podobnosti posameznikov v razvojnem obdobju, ki mu sami pripadajo (54,1 odstotka zmotnih odgovorov), najpogosteje pa so o razlikah prepričani mladi odrasli (63,6 odstotka pravilnih odgovorov). Opazne so tudi statistično pomembne razlike glede na stopnjo izobrazbe ($\chi^2 = 64,00$; $df = 4$; $p < ,001$), in sicer posamezniki z nižjo (65,7 odstotka) in srednje-

šolsko izobrazbo (57,8 odstotka) pogosteje navajajo velike podobnosti med starejšimi, tisti z univerzitetno izobrazbo pa pogosteje poročajo o razlikah med starejšimi (76,9 odstotka).

Razlike med starejšimi so vsaj tolikšne kot med mlajšimi posamezniki tako glede zaznavno-gibalnih in intelektualnih sposobnosti kot tudi glede osebnostnih potez, zadovoljstva z življenjem, stališč, vrednot itd. Pravzaprav rezultati več študij podpirajo predpostavko, da se v odraslosti s starostjo povečuje razpon medosebnih razlik na različnih področjih psihološkega delovanja (Baltes in Mayer, 1999; Palmore, 1988, 1998).

Slika 8: Intelektualni primanjkljaj je neizogiben del procesa staranja

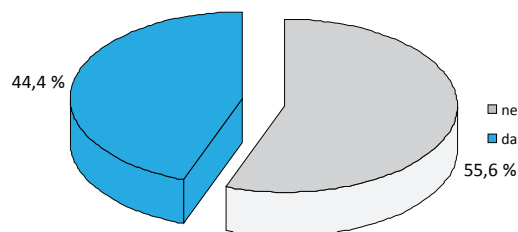

Razlike so statistično pomembne med starostnimi skupinami ($x^2 = 16,36$; $df = 3$; $p = ,001$). Starejši pogosteje pojmujejo intelektualni primanjkljaj kot neizogiben del staranja (77,6 odstotka), mladi odrasli pa pogosteje odgovorijo pravilno, torej da ta primanjkljaj ni neizogiben (39,7 odstotka). Ob trditvi je bilo navedeno pojasnilo, da intelektualni primanjkljaj pomeni izgubo spomina, dezorientacijo ali zmedenost. Pomembne razlike se pojavljajo tudi glede na stopnjo izobrazbe ($x^2 = 29,10$; $df = 4$; $p < ,001$). Odrasli z nižjo izobrazbo pogosteje odgovarjajo zmotno (86,3 odstotka), poročevalci z univerzitetno izobrazbo pa pogosteje odgovarjajo pravilno (45,8 odstotka).

Čeprav v pozni odraslosti intelektualne sposobnosti nekoliko upadejo, zlasti med pozno in zelo pozno starostjo, večina starejših ohrani

ni sposobnosti, ki jim omogočajo delovanje v okviru normativnega razpona, značilnega za mlajše odrasle, in obdrži potencial za učenje (Baltes in Mayer, 1999; Schaie, 2005; pregled tudi v: Zupančič, 2001b). Tako se npr. pri dveh tretjinah starejših med 74. in 81. letom ohrani t. i. primarne intelektualne sposobnosti (besedno razumevanje in fluentnost, prostorska orientacija, induktivno sklepanje in številčna sposobnost). Upad specifičnih sposobnosti se pojavlja v različnih podobdobjih pozne starosti, upad socialne pomembnosti (upad na spodnjih 25 odstotkov dosežka zdravih mladih odraslih) pa se pri večini ne pojavi vse do terminalnega upada, ki napoveduje bližnjo smrt (pregled v: Zupančič, 2001b).

Slika 9: Glavna težava v duševnem zdravju starostnikov je intelektualni primanjkljaj

Večina udeležencev meni, da glavna težava v duševnem zdravju starejših ni intelektualni primanjkljaj, opazne pa so razlike med starostnimi skupinami ($x^2 = 30,46$; $df = 3$; $p < ,001$). Pogosteje zmotno odgovarjajo posamezniki na prehodu v odraslost (62,7 odstotka) in srednjeletniki (61,9 odstotka), starejši pa pogosteje odgovorijo pravilno (61,2 odstotka). Prav tako se skupine razlikujejo glede na stopnjo izobrazbe ($x^2 = 35,60$; $df = 4$; $p < ,001$). Najmanj pogosta so zmotna prepričanja pri nizko izobraženi skupini (31,4 odstotka), medtem ko so pravilni odgovori najmanj pogosti pri študentih (36,6 odstotka).

Med težavami, ki jih imajo starejši v duševnem zdravju, je intelektualni priman-

Starostniki sami najpogosteje izražajo zmotna prepričanja.

kljaj dejansko na prvem mestu po pogostosti, približno 14 odstotkov starejših ima blag primanjkljaj, štirje odstotki hudega. Pojavnost drugih oblik duševnih motenj pa je redkejša kot dementnost. Pojavnost nevroz in shizofrenije denimo v pozni starosti nekoliko upade. To je verjetno posledica uspešnega zdravljenja nekaterih pacientov v zgodnejših razvojnih obdobjih, nekateri pacienti pa ne preživijo do pozne starosti.

Tudi depresija kot klinično psihološka ali psihiatrična motnja (primeri žalovanja so seveda izključeni) je manj pogosta v pozni odraslosti kot v predhodnih odraslih obdobjih (Palmore, 1998, 1998), med različno starimi skupinami starejših oseb pa je podobna. Rezultati pri psiholoških lestvicah depresivnosti,

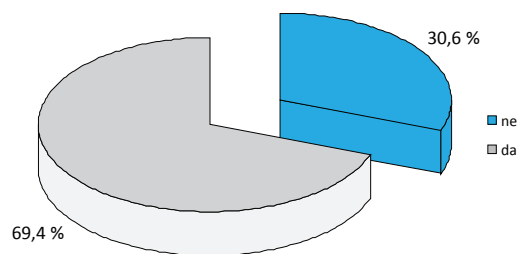
pri katerih starejši poročajo o sebi, so sicer pozitivno povezani s starostjo (Baltes in Mayer, 1999), vendar k takim rezultatom pripomorejo tudi

telesne težave in utrujenost, ki so pri starejših pogostejše zaradi telesnih bolezni in hitrejše utrujenosti.

Vprašani večinoma vedo (73,2 odstotka), da starostniki najpogosteje nimajo duševnih težav, ki bi bile tako resne, da bi zmanjšale njihove sposobnosti. Večina starejših oseb nima nobene duševne motnje. Kljub temu je več kot četrtnina sodelujočih v raziskavi prepričanih, da to drži. Po številu pravih odgovorov se starostne skupine med seboj razlikujejo ($x^2 = 23,45$; $df = 3$; $p < ,001$). Starostniki najpogosteje izražajo zmotna prepričanja (40 odstot-

kov), najpogosteje pa pravilno odgovarjajo mladi odrasli (78,9 odstotka). Opazne so tudi razlike v pogostosti pravih odgovorov glede na stopnjo izobrazbe poročevalcev ($x^2 = 85,87$; $df = 4$; $p < ,001$). Pogosteje ima zmotna prepričanja najnižje izobražena skupina (61,8 odstotka), pravilni odgovori pa so pogostejši pri študentih (79,2 odstotka), poročevalcih z višjo oz. visoko šolo (80,4 odstotka) in univerzitetno izobrazbo (86,4 odstotka).

Slika 10: Pogostost intelektualnega primanjkljaja se povečuje v pozno starost

Opazne so razlike med starostnimi skupinami ($x^2 = 31,78$; $df = 3$; $p < ,001$). Pogosteje zmotno odgovarjajo srednjeletniki (42,6 odstotka), starostniki pa pogosteje odgovorijo pravilno (83,6 odstotka). Pomembne so tudi razlike med različno izobraženimi skupinami ($x^2 = 19,08$; $df = 4$; $p = ,001$). Zmotna prepričanja med posamezniki z nizko izobrazbo (12,9 odstotka) so najmanj pogosta v primerjavi s skupinami bolj izobraženih udeležencev.

Za izobraževanje in delo starejših je pomembno tudi, da večina starostnikov nekaj dela ali si želi delati.

Večina starostnikov si želi delati.

Pogostost pojavnosti intelektualnega primanjkljaja se dejansko povečuje s starostjo, in sicer od manj kot enega odstotka pri odraslih, mlajših od 45 let, do primanjkljaja, ki v pozni odraslosti s starostjo narašča od približno dveh do 14 odstotkov (Palmore, 1988, 1998). Običajno ga opredelimo kot upad socialne pomembnosti (ne zgolj kot spremembo v smeri zmanjševanja spoznavne učinkovitosti), tj. kot spremembo v intelektualnem delovanju starejših, ko njihov povprečni rezultat pade na raven spodnje četrtnine dosežka 25-letnikov. To z drugimi besedami pomeni, da je intelektualni upad tolikšen, da pomembno negativno vpliva na posameznikovo vedenje v vsakdanjem življenju (Schaie in Willis, 1991).

Poznavanje zmotnih prepričanj o staranju in starejših osebah pri različno starih odraslih je pomembno v formalnem in neformalnem izobraževanju odraslih z namenom ustreznega informiranja ciljnih skupin udeležencev. To znatno pripomore k oblikovanju primerne okolja za (a) izobraževanje starejših, (b) druge oblike dela z njimi, (c) njihovo dejavnost vključevanje v družbo, s tem pa k zagotavljanju in izboljšanju kakovosti njihovega življenja ter razvoju primerne odnosa do njih. Razmeroma pogosta zmotna prepričanja, med katera sodijo tista o neizogibnosti intelektualnega primanjkljaja v starosti, odsotnosti medosebnih razlik med starejšimi, nesposobnosti prilagajanja spremembam, senilnosti, manj pa tudi o pasivnosti in odsotnosti zanimanja med starejšimi ter celo o nezmožnosti učenja novega, so se pojavila kljub temu, da je bil naš vzorec v povprečju dobro izobražen. Težavo vidimo v tem, da taka pojmovanja delujejo kot samouresničujoče se prerokbe, zmanjšujejo motivacijo starejših za izobraževanje in dejavno vključevanje v družbo, krepijo neugoden odnos med generacijami ter ustvarjajo podlago za diskriminacijo ljudi na podlagi njihove starosti.

Večina sodelujočih (86,4 odstotka) se s trditvijo, ki je pravilna, strinja. Opazne so razlike med starostnimi skupinami ($x^2 = 9,85$; $df = 3$; $p < ,05$), ne pa tudi po stopnji dosežene izobrazbe ($x^2 = 2,66$; $df = 4$; $p > ,05$): mladi odrasli pogosteje zmotno menijo, da starejši ne delajo oz. si tega ne želijo (19,5 odstotka), starejši pa bistveno pogosteje poročajo pravilno (91,3 odstotka), tj. da nekaj delajo ali si želijo nekaj delati. Ugotovitve obširne nemške študije (Baltes in Lange, 1997; Baltes in Mayer, 1999) kažejo, da mlajši starostniki (med 65 in 85 let) počivajo desetino »budnega« dela dneva, starejši (85 let in več) pa četrtno. Oboji navajajo, da največ »budnega« dela dneva porabijo za prostočasne dejavnosti (izleti, sprehodi, rekreacija, izobraževanje, vrtnarjenje, politične dejavnosti), dejavnosti, s katerimi skrbijo zase (osebna nega, nakupi), instrumentalne dejavnosti (gospodinjska opravila, popravila, opravki v banki, na pošti) in družabne dejavnosti (stiki ali skrb za družinske člane, obiski prijateljev, znancev, telefoniranje). Rezultati slovenske raziskave (Zupančič in Horvat, 2009) pa namigujejo, da se starostniki opisujejo kot bolj dejavni (prav tako jih kot bolj dejavne zaznavajo drugi, ki jih dobro poznajo) v primerjavi s predstavami, ki jih imajo o dejavnosti (dinamičnost, obseg dejavnosti, energičnost) tipičnih starejših oseb različno stari odrasli. Na podlagi navedenega lahko sklenemo, da družba verjetno vsaj nekoliko podcenjuje obseg (in kakovost)

dejavnosti pri starejših osebah, poleg sposobnosti pa tudi njihovo motivacijo za vključevanje v raznovrstne dejavnosti.

SKLEPI

Velika večina različno starih in različno izobraženih udeležencev raziskave pozna temeljna dejstva o telesnem in zdravstvenem stanju starejših ter nekatera dejstva o njihovem spoznavnem in zaznavno-gibalnem delovanju. Pri tem ne izključujemo možnosti, da so odgovori odražali zgolj stereotipno poročanje o upadu tistih sposobnosti v pozni odraslosti, pri katerih se dejansko pojavljajo regresivne, s starostjo povezane spremembe, ne pa poznavanje dejstev. Zmotna prepričanja, ki kažejo na negativne stereotipe o staranju in starejših osebah, so razmeroma razširjena na področju spoznavnega, oziroma širše, psihosocialnega delovanja starejših. Z gledišča približno polovice različno starih odraslih se večina starejših od 65. leta dalje ni sposobna prilagajati spremembam, starostniki pa naj bi si bili med seboj zelo podobni. Dalje jih je približno tretjina zmotno prepričana, da je večina starih ljudi senilna, četrtnina, da imajo hude duševne težave, dve tretjini pa celo, da je intelektualni primanjkljaj (opisan kot klinična kategorija) neizogibni del procesa staranja. Taka prepričanja se ujemajo z negativnim stereotipom o spoznavni prizadetosti (in deloma potrtosti) starejših oseb (Hummert, 1999). Nekateri

odrasli so prepričani, da ima večina starejših duševne težave, ki so hujše od intelektualnega primanjkljaja, kar jim onemogoča učenje in prilagajanje. Zmotna prepričanja so nekoliko bolj razširjena pri najmlajših in najstarejših udeležencih (prav v obdobju, ki ga ocenjujejo) študije, odražajo pa stereotipe o starostni togosti (nesposobnost učenja, prilagajanja spremembam, senilnost). S stopnjo izobrazbe se pogostost negativnih stereotipov stalno nekoliko zmanjšuje, vendar tudi med posamezniki z višjo, visoko in univerzitetno izobrazbo ali več, zlasti pa med študenti, njihov obseg in vsebina nista zanemarljiva.

Z rezultati predstavljene študije želimo strokovne delavce in delavke v izobraževanju opozoriti na obseg in vsebino negativnih stereotipov o starejših osebah. Naše ugotovitve pri razmeroma velikem vzorcu slovenskih odraslih različnih starosti kažejo, da je poznavanje psihološkega staranja, značilnosti starejših ter njihovih potencialov za učenje, spreminjanje in delo na razmeroma nizki ravni. Zato menimo, da je zlasti v kontekstu formalnega in neformalnega izobraževanja pomembno ustrezno informiranje odraslega prebivalstva. V informiranju bi lahko imeli pomembno vlogo tudi množični mediji, ki odražajo in oblikujejo poglede družbe na različne pojave, dogodke in ljudi ter imajo močan vpliv na prepričanja posameznikov. Žal pa prav mediji, npr. različni članki v revijalnem in dnevnem tisku, na spletnih straneh, v oglasih, filmih poudarjajo negativne stereotipe o starosti, staranju in starih ljudeh, tj. pozabljivost, nerodnost, vsestransko nekompetentnost, zmedenost, počasnost, pasivnost, brezupnost, pomanjkanje energije in zanimanj, osamljenost, neprivlačnost, bolezen in onemoglost (pregled v: Hillier in Barrow, 2007). Menimo, da je poznavanje dejanskih sprememb v značilnostih psihološkega delovanja starejših prvi pogoj za razvijanje načinov, kako ohraniti ali celo izboljšati njihovo kompetentnost, blagostanje in vključevanje v družbo, da bi si lahko ljudje tudi v pozni staro-

sti ustvarili produktivno, zadovoljno in kakovostno življenje. To pa je navsezadnje odvisno tudi od družbenih predstav o njih, prepričanj, odnosa in vedenja posameznikov mlajših generacij v medosebnih stikih s starejšimi.

LITERATURA

- Baltes, M. M., in Lange, F. R. (1997). Everyday functioning and successful aging: The impact of resources. *Psychology and Aging*, 12, 433–443.
- Baltes, P. B., in Graf, P. (1996). Psychological aspects of aging: Facts and frontiers. V: D. Magnusson (ur.), *The lifespan development of individuals: Behavioral, neurological, and psychosocial perspectives* (427–460). New York: Cambridge University Press.
- Baltes, P. B., in Mayer, K. U. (1999). *The Berlin Aging Study: Aging from 70 to 100*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Brock, D. B., Guralnik, J. M., in Brody, J. A. (1990). Demography and epidemiology of aging in the United States. V: E. L. Schneider in J. W. Rowe (ur.), *Handbook of the biology of aging* (3–23). San Diego: Academic Press.
- Butler, R. N. (2005). *Ageism in America*. New York: International Longevity Center.
- Cavanaugh, J. C., in Blanchard-Fields, F. (2006). *Adult development and aging*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Celarec, A. (2007). *Dejavniki življenjskega zadovoljstva po upokojitvi*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Cuddy, A. J. C., in Fiske, S. T. (2002). Doddering but dear: Process, content, and function of stereotyping of older persons. V: T. D. Nelson (ur.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (str. 3–26). Cambridge: MIT Press.
- Demografsko socialno področje – prebivalstvo*. (30. junij 2009). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno 9. novembra 2009, iz: http://www.stat.si/tema_demografsko_prebivalstvo.asp
- Grobelnik, J. (2004). *Kakovost odnosov z družino in zadovoljstvo z življenjem pri starostnikih*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Hillier, S. M., in Barrow, G. M. (2007). *Aging, the individual, and society*. Belmont, CA: Thomson.

- Hummert, M. L. (1999). A social cognitive perspective on age stereotypes. V: T. M. Hess in F. Blanchard-Fields (ur.), *Social cognition and aging* (175–196). San Diego: Academic Press.
- Intrieri, R. C., Kelly, J. A., Brown, M. M., in Castilla, C. (1993). »Improving medical students' attitudes toward and skills with the elderly«. *Gerontologist*, 33, 373–378.
- Levy, B. R. (2008). »Rigidity as a predictor of older persons' aging stereotypes and aging self-perceptions«. *Social Behavior and Personality*, 36(4), 559–570.
- Levy, B. R., in Langer, E. (1994). »Aging free from negative stereotypes: Successful memory in China and among the American deaf«. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 989–997.
- Marsiske, M., Lang, F., Baltes, M. M., in Baltes, P. B. (1995). »Selective optimization with compensation: Life-span perspectives on successful human development«. V: R. A. Dixon in L. Backman (ur.), *Compensation for psychological deficits and declines: Managing losses and promoting gains* (33–79). Hillsdale: Erlbaum.
- Palmore, E. B. (1988). *The Facts on Aging Quiz: A handbook of uses and results*. New York: Springer.
- Palmore, E. B. (1998). *The Facts on Aging Quiz*. New York: Springer.
- Schaie, K. W. (2005). *Developmental influences on adult intelligence: The Seattle Longitudinal Study*. New York: Oxford University Press.
- Schaie, K. W., in Willis, S. L. (1991). *Adult development and aging*. New York: Harper Collins Publishers.
- Shock, N. W. (1977). »System integration«. V: C. E. Finch in L. Hayflick (ur.), *Handbook of the biology of aging* (639–665). New York: Van Nostrand Reinhold.
- Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. (2007). Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Zupančič, M. (2001a). »Učinkovitost mentalnega delovanja v pozni starosti«. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija: izbrane teme* (171–182). Ljubljana: Oddelek za psihologijo.
- Zupančič, M. (2001b). »Kognitivne spremembe v odraslosti«. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija: izbrane teme* (156–170). Ljubljana: Oddelek za psihologijo.
- Zupančič, M. (2004). »Predmet in zgodovina razvojne psihologije«. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija* (6–27). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Zupančič, M. in Horvat, M. (2009). *The big five in elderly: aggregate personality profiles of prototypical and observed traits*. Prispevek, predstavljen na konferenci Savremeni trendovi u psihologiji, Novi Sad, Srbija.